

բարգաւաճանաց մէջ այլ բարեկիրթ ժողովուրդներէ յետնեալ չմնալ: — Այս է ահա մեր իմացած ազգայնութիւնը և ազգին համար ընելի ջանքերնիս: Քանի որ ազգը զմեզ իւրացուցած է՝ և մեք զազգը մերացուցած, կը պարտաւորիմք իբրեւ արեւնակից իբրեւ բաղդակից և իբրեւ չարչարակից՝ ձեռն տալ անոր ըստ վերոգրեալ պայմանաց:

Բարոյական և քաղաքական տնտեսութիւն:

(Տես Հտ. ԻԶ, երես 325)

Դ. ԽՕՍԱԿԵՈՒԹԻՒՆ

Մարդոշ պիտոյքը հիմն եւ ընտանեաց և ընկերութեան, և պատճառաւորեալն օգտակար իրաց աշխարհի:

Հնձոց պատճառած անհանգստութիւնը տագնապի փոխուեր էր. ամենքն առ հասարակ գիտէին ու չէին տարակուսիր թէ բովանդակ Գաղղիոյ մէջ անյաջող եղեր էր և նաեւ Եւրոպայի մէկ մասին մէջ. երկրին մէջ եղած ցորենը ինչուան գալիք տարւոյն հնձոց ժամանակը բաւեցնել ամենքը անկարելի կը սեպէին, և մերձաւորաց վրայ յայտնեն չղնելով՝ կը սկսէին վախնալ իբրեւ թէ պիտի չկարենային իրենց երկիրը ցորեն բերել տալ:

Խուլ չնկոց մ'է տիրեր էր արդէն քանի մը նահանգաց մէջ, բայց դեռ ևս չէր հասած այն գաւառն ուր էր Միւրըպոյ, վասն զի շատ տեղերէ աւելի քիչ նեղութիւն քաշեր էր: Սակայն տհաճական խօսակցութիւններ հոն ալ բերնէ բերան կը պտըտէին. կը խօսուէր թէ ինչպէս շատ տեղ չըջահայեցութեամբ արգելեր էին որ իրենց երկրէն դուրս ցորեն չելլէ: Ցորենի վաճառականաց և հաշուէդիտաց (speculateur) վրայ եղած սովորական խօսակցութիւնները կարգէ դուրս յաճախ կը լսուէին և ամենուն բերանն ինկած էր մենավաճառ (accapareur) բառը: Ամեն մէկ տօնավաճառ ըլլալուն

յուզմունքն աւելի կ'աճէր և կը վախցուէր որ դաշանց թղթերուն ազատութիւն չընորհուի: Արդէն շատ նահանգաց մէջ խառնակութիւնք ծագեր էին ցորենի տեղափոխութեան պատճառաւ. և այս նկատմամբ եղած ձայներն ըստ սովորութեան բերնէ բերան անցնելով կը մեծնային:

Տիրքէ անձկանօք կը դիտէր ցորենի գնոյն բարձրանալէն ծագած արդիւնքը. այս գնոյն բարձրանալը՝ զոր չափազանց վախը կանխել տուեր էր, քանի մը նկատմամբ շահաւոր է, ինչպէս որ ըմբռնած էր նաեւ սրամիտ բըժիշկը. բայց միանգամայն զրգոմուկը կը պաաճառէր, որ կրնար օր մը հրապարակական խռովութեան և անընկճելի կրից փոխուիլ:

Այս պարագայիս մէջ կ'ուրախանար իր խօսակցութեանցը՝ Միրըպոյի բնակչաց մէկ մասին վարժութիւն մ'եղած ըլլալը տեսնելով. կրնայ ըսուիլ թէ աւանին քան զամենքն աւելի մտաբաց անձինքը ձեռքին տակն ունէր, որոնցմով կը յուսար մնացած ժողովուրդը խափանել որ աղետից ժամանակ շատ անգամ տղիտութեան պատճառած վրիպակները չգործեն. պարագայից ծանրութեանը համեմատ կ'աճէր նաեւ ժողովրդեան կողմանէ ալ իրեն խօսակցութիւնները լսելու փափաքը. կարծես թէ խորհրդոցը մօտիկ ընելով օգնութիւն գտնել կը յուսային. ուստի երբ դահլիճը մտաւ՝ հաճութեամբ մեծաւ տեսաւ որ ուրիշ կիրակիներէն շատ աւելի լեցուն էր. և այնչափ խուռն ամբոխը բարի գուշակութիւն մը համարեցաւ:

— Ազնիւ բարեկամքդ իմ, չեմ կրնար ըսել եթէ որչափ զգացուած եմ

այս չըջափակիս մէջ խոնեալ բազմութիւնը տեսնելով: Ձեր ցուցած վրատահոլութեամբը սիրտ առած՝ պիտի ջանամնաւ սուտ չհանելու զայն՝ տալով ձեզի 'ի սիրոյ բղխեալ և իմ հինօրեայ փորձովս ստացած խորհուրդներս:

Յուցուցի ձեզի թէ այս աշխարհիս վրայ բարին ամենուրեք կից առ կից է չարին, և թէ բարին շատ աւելի է քան զչարը, թէպէտ և մենք հասարակօրէն հակառակը կը մտածենք. ցուցուցի նաև ձեզի որ բարին ձրի շնորհեալ է մեզ յԱստուծոյ, երբ չարեաց մեծ մասը, և չափազանցութիւն չէ՝ եթէ ըսելու ըլլամ տասնին իննը, մեր տգիտութենէն կամ զեղծմունքեն կը պատճառին, մեր նախատեսութիւն չունենալէն և կամ 'ի կրից. և մենք ենք որ կը ծանրացնենք մեր վրիպակաւը մեր վրայ եկած չարեաց հետեանքը: Ուրեմն խոհեմութիւն և արիաստութիւն ունենանք. ամենայն ինչ ինչպէս որ են այնպէս տեսնենք և անոնցմէ առաջ եկած հետեանքը դիտենք:

Մարդկային բնութեան վրայ ինչ կարծիք ալ ունենալու ըլլանք, անժըխտելի է պիտոյք ունենալը:

— Արդէն իսկ յայտնի է, զոչեցին ժարլան, Ռնորիոս, Միքայէլ, Անտրէաս Լէոնարտոս, Վինկենտիոս և այլք ումանք:

— Համոզեալ եմ որ դուք ալ ինծի պէս այս բանս գիտէք, պատասխանեց Տիւբրէ. բայց որովհետև այս նիւթոյս վրայ ես աւելի մտածած եմ, կարելի է թէ աւելի կը հասկնամ ասկէ առաջ եկածը: Մարդս պէտք ունի, և իր էութեանն առաջին պայմանն է հոգալ զոյն. կեանքը պահելու համար՝ պէտք է որ մարմնոյն ամեն օր կերակուր մատակարարէ. մերկ կը ծնանի և ծածկուելու համար զգեստի պէտք ունի, օթեան մը՝ ուր ապաւինի, և վառարան մը՝ ուր անդամները ջեռուցանէ: Այս կերակրիկը, զգեստն ու բնակութիւնն հայթայթելու համար պէտք է որ աշխատի, նեղութիւն յանձն առնու և ճրգնի մտօք և մարմնով. այսպէս կը

բերուինք մենք աշխատութեան և նեղութեան պարտուց, առանց որոց բան մը կարելի չէ ստանալ:

— Այդ աղէկ գիտենք, ըսին դարձեալ նոյները:

— Համբերութիւն, բարեկամքդ իմ. թերևս մնացորդն այնպէս լաւ չէք գիտեր: Մարդս պիտոյից լծոյն տակ ընկնուած՝ որ նեղութիւն մ'է՝ չիկրնար անկէ ազատիլ առանց աշխատութեան լծոյն տակ ընկնուելու, որ դարձեալ նեղութիւն է. վասն զի Աստուած ըսաւ առաջին մարդոյն Գու հացդ ճակտիդ քրտինքովը պիտի ուտես: Այսպէս երկու կողմանէ ալ նեղութիւն կը գրանենք:

— Մենք ալ այսպէս կը մտածէինք, զոչեցին հանդիսականներէն ոմանք. բայց, Պ. Տիւբրէ, դիտես որ այս բանս միխթարական չէ:

— Համբերութիւն, բարեկամքդ իմ. հիմա միխթարութիւնը կը տեսնէք: Պէտքն երբ կը կրենք՝ նեղութիւն մ'է, բայց երբ կը լեցնենք այն պէտքը՝ կ'ըլլայ վայելք. այսպէս սաստիկ քաղցած ըլլալով միայն հաց իսկ կերած ժամանակնիս վայելք կը զգանք. նոյնպէս վայելք կը զգանք սաստիկ պապակած ժամանակնիս ականակիտ աղբիւրէ մը ծարաւնիս յագեցնելով. երբ յոգնած կամ ցրտէն լկուած տուն կը մտնենք, կրակին բարեխառն ջերմութիւնը բարեկեցութեան զգացմունք մը մեզի կը պատճառէ. մեզի սիրելի եղող էակներէն բաժնուելնէս ետև, զանոնք կրկին տեսնելու հաճոյքն՝ ամենաբաղդը վայելք մեզի կը պատճառէ:

Կը տեսնէք, այս ցաւ ու տրտմութիւն պատճառող պիտոյքը մեզի համար նիւթ մը կ'ըլլան շնորհակալ ըլլալու Աստուծոյ նախախնամութեանը որ անոնց հետ կապած է մեր վայելքը: Ըսի ձեզի որ եթէ մեր մարմինը ցաւ չզգար՝ հաճոյք ալ չէր զգար. նոյնպէս նաև եթէ պէտք չզգայինք՝ հաճութեան մը պատճառած վայելքը չէինք կրնար իմանալ: Այսպէս ահա բարին 'ի չարէն կը ծնանի:

— Հիմա կը հասկընամ, ըսաւ Անդրէաս. բայց անձինք կան որոնց համար վայելք չատ աւելի դիւրին են, քան ինչ որ այլոց համար:

— Ամենաստոյգ է ըսածդ, Անդրէաս. անոր համար ասոր վրայ ալ պիտի խօսինք. ատենին կրնամ ձեզի ցուցընել որ մեծատանց ճոխութիւնը կարծուածին չափ մեծ չէ. որովհետեւ անհուն կերպով նուազ է իրենց զգացած պիտոյքը, անհուն կերպով ալ աւելի նուազ վայելք կը զգան:

— Կը հաւատամ, ըսաւ Ռնորիոս, երբ կը մտածեմ զգացած ուրախութիւնս՝ երկար ժամանակէ 'ի վեր փափաքելի եղած մէկ բանը հայթհայթելով իմ բնտանեացս. կը տարակուսիմ թէ հարուստները նոյնպիսի գոհութիւն մը ստէպ զգան: Բայց առանց հանդերձեալ կենաց՝ առանց հատուցման միայն տանջանք պիտի կրէին անոնք՝ որ իրենց պիտոյքը կարող չեն լեցընելու:

— Դիտողութիւնդ հիմնական է, Ռնորիոս. բայց աս բանս կարծածէդ աւելի սակաւադէպ է: Եթէ շատ մարդիկ կան որ նեղութիւն կը կրեն իրենց ապրուստը ճարելու, գոնէ շատ քիչ են անոնք որ չկարենան այսօրուան օրս իրենց ըմբոստ պիտոյքն ալ գոհ ընելու. այս բանս զանազանութիւն մ'ընելու կը յորդորէ զմեզ:

Կենաց ու ապրանաց համար անհրաժեշտ կարևոր պէտքն են ուտել, խմել, հագուիլ, բնակիլ և տաքնալ. ահաւասիկ կարևորը մարդու համար. բայց այս կարևոր պէտքը կը փոփոխի ըստ տեղեաց և ըստ ժամանակաց: Կերակուր, հագուստ և բնակութիւն որ բաւական են Յունաստանի և Հնդկաստանի քաղցր կլիմային տակ, բաւական չեն հիւսիսային ցուրտ երկիրներու մէջ. ուստի երկրի մը մէջ անհրաժեշտ պէտք եղածը՝ ուրիշ երկրի մը մէջ ալ նոյն պէս պէտք չէ. դեռ ուրիշ պատճառներ ալ կան որոնք զանազանել կուտան զպէտս:

Առաջիններէն մէկն է մեր երեակալութեան ազդեցութիւնը. համեմա-

տեցէք վայրենի մը մեր քաղաքակաշնացեալ երկիրներուն ամենէն աղքատ մարդուն հետ. ինչ տարբերութիւն առաջնոյն բաւական եղածին և երկրորդին անհրաժեշտ կարևորին մէջ: Տեսէք նոյն իսկ մեր երկրին մէջ, ինչ զանազանութիւն այլևայլ վիճակի անձանց պիտոյիցը մէջ: Ինչ որ քաղաքացի մէջ հարուստին համար անհրաժեշտ կարևոր կ'երևայ, համեստ թանգարին համար բարեկեցութիւն է. իսկ մեզի՝ գեղի մէջ բնակողացս համար՝ շուայլութիւն է: Բարեկեցութիւնը շատ վայելելով պիտոյք կ'ըլլայ. նոյն իսկ աւելորդը կարևոր պէտք ընել կուտայ:

— Այս է ահաւասիկ ցաւալին, ըսաւ Տիւրուր. բնական պիտոյից վրայ ուրիշներ ալ կ'աւելցընենք որոնք մեր երեակայութեանը մէջ միայն էութիւն ունին, և ըստ հաճոյս զմեզ դրժբաղդ կ'ընենք: Այսպէս ինչ փոփոխութիւններ տեսած չեմ տղայութենէս 'ի վեր մեր ապրելու կերպին մէջ: Ատենօք մէկ խուցով հիւղ մը բաւական էր ընտանեաց մը համար. հիմակուան ժամանակս գոնէ երկու իրեք խուց ունեցող պզտիկ տուն մը պէտք է: Քսան տարի առաջ ամեն մարդկանց գործածածը սանդալ էր, և միայն ձմեռը ուտուրնին գուրպայ կը հագնէին. հիմա ամեն եղանակի մէջ գուրպայ կը հագնին և ամեն մարդիկ կօշիկ կը գործածեն, կիրակի և տօնօրեր երկայն զգեստներ վրանիս կը կրէինք. հիմա հազիւ երիտասարդ գործաւոր մը կը գտնես որ լօղիկ մը կամ զգեստ մը վրան ձգած չըլլայ: Տղայութեանս ժամանակ մեր կանայքը բամբակեղէն կտաններով կը զարդարուէին. իսկ այսօր Հնդկաստանի ծաղկեայ բամբակեղէնները կը հագուին և կիրակի օրեր իրենց համար մետաքսեղէն կամ մէրիկոնո պէտք է. այն ատեն ռետինի ճրագներ կը վառէինք. հիմակուան ժամանակս ճրագուներով գոհ չենք ըլլար. բազմակնեայ լապտերներ պէտք են. քիչ ատենէն կազ ալ պէտք պիտի ըլլայ:

— Իրաւունք ունինք, ըսաւ Անդրէաս.

ասիկա հաւաստի նշան է թէ լուսոյ կուտակից ենք :

— Եւ թէ ճրագ մարելու գործինները չենք սիրեր, կցեց չարաճըճկութեամբ վիէոլէն :

— Շատ ճամարտութիւն կայ ըսածիդ մէջ, Պ. Տիւրուր, սկսաւ ըսել դարձեալ բժիշկը . ստոյգ է թէ մեզի պէտք ստեղծելով՝ զանոնք լեցրնելու համար նեղութիւննիս կը շատցընենք : Աղէկ է գիւտեր գտնել և շատցընել պիտոյքնիս հոգալու միջոցները . այս պիտոյքը գիտութեան զարգացումէն աւելի երազ ընթացք ունին . իղճք աւելի շուտ կ'աճին քան զվայելս . այսպէս աւելի բարեկեցութեամբ ապրելու և երջանիկ ըլլալու համար անհնապէս աւելի միջոցներ ունենալով, թերեւ քան զմեր հայրերը նուազ երջանիկ ենք :

Այս ամենն ալ իրաւ է, և սակայն չարը փափաքանաց մէջ չէ՝ այլ միայն մեր տրամադրութեանը մէջ որ ամեն փափաքածը պէտք կը սեպէ : Ըստ ինքեան մեր իղճերը բարիք են, և սրբտեղնուս մէջ տնկուած են անոնք իբրեւ միջոց մը վիճակնիս լաւցընելու . և արդարեւ իսկ բարելաւութեան փափաքները պատճառ եղած են աշխարհիս սկիզբէն 'ի վեր ինչուան հիմա երկրիս վրայ եղած յառաջադիմութեանց . ըստ այսմ մարդ կը ստեղծանէ, կը բազկացնէ, կը հնարաւորէ և գիւտեր կը գտնէ, որոնց վախճանն է մեզմէ ամենէն նուաստագունին ալ գիւրութիւններ շնորհել, որ երբեմն միայն սակաւութիւն անձանց վերապահեալ էին :

Մեր փափաքները նաեւ միջոց են որով նախախնամութիւնը մեզի ընդունելի ընել կու տայ աշխատութիւնն, առ որ դատապարտեալ ենք : Նորանոր պէտքեր լեցընելու՝ նոր ջանքեր կ'աւելցընենք . պիտոյք աճելով խթան մը կ'ըլլան մարդկանց համար այն աստիճան՝ որ առաւելագոյն պիտոյք ունեցող ժողովուրդները մեծագոյն յառաջադիմութիւն ընողներն են : Այսպիսիք նաեւ իրենց պէտքը դիւրագոյն կերպով հաճեցնելու կերպը կը գտնեն,

մինչդեռ սակաւապէտ ժողովուրդը առհասարակ յետամնաց են, ջանալու աշխատելու քիչ գրդիւ ունենալով : Կ'ըմբռնէք ուրեմն արդ մարդուս ըզճիցն օգտակարութիւնը, և թէ ինչպէս նախախնամութեան ձեռքին մէջ միջոց են մեր վիճակն աշխարհիս վրայ լաւցընելու :

Հիմա ալ պիտի ցուցընեմ ձեզի փոփոխութիւններէ ծագած ուրիշ շահերը որոնց վրայ կը գանգատէիք . միթէ այս փոփոխութիւններով մեր մէջը բարուց և բնաւորութեանց մեծ փոփոխութիւն մ'եղած չէ . արդեօք տուներուն մեծաչէն ըլլալէն ետքը՝ որով մարդիկ ոչ ևս այլ անասնոց պէս խառն 'ի խառն կը բնակին, բնաւորութիւնը չեն կակրղցած ու անուշցած . և քանի որ բնակութիւնը աւելի հանգիստ եղեր են և օգտակար բաներով ճոխացեր են, միթէ մարդիկ աւելի տնասէր ու ընտանեսէր չեն եղած : — Այս խօսքին վրայ Բասսըմար ու Պասսէ շարժմունք մ'ըրին, որով յայտնի կ'ընէին թէ ինչպէս այս փոփոխութիւնն իրենց շահուն հակառակ է : Տիւրքէ՝ չտեսնելու զարնելով, խօսքը շարունակեց :

— Իրաւ է թէ ոմանք շատ ծախք կ'ընեն զարդարանքի համար և կը ցաւիմ այդ զեղծման վրայ . բայց միթէ ընդհանուր մարդիկ աւելի գործունեայ, մաքրասէր և խնամոտ եղած չեն : Ստոյգ է գուրպայ և մէր՝նուս կը հագուինք, բայց քիչ կապերտ սւ կարկրտան կը տեսնեմ . փոխանակ սանդալի՝ կօշիկ կը հագուինք, սակայն աւելի արագ կը քալենք և շատ աւելի գործ կը տեսնենք՝ քան ինչ որ երբեմն . ուետինի տեղ ճրագը կամ ձէթը փոխանակեց . այլ գիշերային մթութեան փճախօսութեանց և ցոփութեանց տեղ շահաւէտ զբաղանաց և օգտակար ընթերցմանց հետ կ'ըլլանք :

— Իրաւունք ունիս, Պ. Տիւրքէ . ուստի ներումն կը խնդրեմ տհաճութեան մը տեղիք տալու համար, որուն պատճառ եղաւ ժամանակիս խտտապահանջութեանը դէմ ելող շուայլութիւնը :

— Ներումն խնդրելու բան չկայ, Պ. Տիւրուր. ամենքը միտքդ աղէկ հասկըցած են: Բայց ներէ ինձի որ ըսեմ թէ այս պիտոյից ծագումը օգտակար է նոյն իսկ նաև հացի կարօտութեան նկատմամբ ալ, ուսկից կը վախենք: —

Ունկնդիրք զարմանազբ բացազան չութիւններ ըրին, որոնք շատ կ'ախորժէին միշտ ժամանակակից խօսակցութիւնները:

— Հիմա կը տեսնէք, յաւել Տիւրուր. պիտի իմանաք թէ ինչպէս հացի կարօտութիւն մը՝ նաև ենթադրելով իսկ որ հացը 1816ի ժամանակին չափ սուղնայ՝ անհամեմատ աւելի ձեղի քիչ նեղութեան պատճառ պիտի ըլլայ՝ քան ինչ որ նոյն ատեն: Կը կարծուի թէ քաղաքակրթութիւնը որ մարդուս պիտոյքը կը շատցնէ՝ պէտք է որ զաղքատս թշուառացոյն ընէ, վասն զի անոնց համար շատ աւելի դժուար է իրենց պիտոյքը լեցընել. բայց աս բանս սխալ է:

Երբ աղքատները նուազ պէտք ունին՝ վայելքնին ալ ըստ այնմ քիչ է. բայց ասկէ՝ միջոց ունին հացի կարօտութեան ժամանակ, ինչպէս նաև վաճառականական վտանգաց մէջ և աշխատութեան 'ի կախ մնացած ատեն: Երբ իրենց ապրելու կերպն ու սահմանն է իրենց անհրաժեշտ կարևոր պէտքը լեցընել, աւելի ստոր չիկրնար իջնել. և եթէ աշխատութիւն կը պակսի՝ կամ թէ սղութիւն կը տիրէ անկէ, բացարձակ խեղճութիւն կը հետևի: Եթէ միայն հաց է կերածդ ու խմածդ ջուր, ինչ կ'ընես եթէ միջոցդ պակսի, կամ թէ հացն որ սուղնայ: Իսկ եթէ սովորութիւնդ է որ գինի, միս, խաճֆէ, համեմունք և աղէկ զգեստներ կը գործածես, եթէ սովորական ժամանակի մէջ կերպ կերպ դիւրութիւն ու հանգըստութիւնդ ունիս, կրնաս այս ծախքերդ վերածել զքեզ անհրաժեշտ կարևորէն զրկելէն առաջ:

Ասանկ ահա երեսուն տարի առաջ Միրզապոյի մէջ միայն հաց՝ պանիր, կաղամբ, գետնախնձոր և անպիտան տե-

սակ քանի մը պտուղներ կ'ուտուէին. հազիւ տարին մէկ անգամ միս կ'ուտուէր, և իբրև ըմպելիք ջրախառն կծու գինի մը կը խմուէր. տուններումէջ եղածները քանի մը խեղճ անկողիններ էին, սեղանատախտակ մը, մէկ կամ երկու նստարան, դարան մը, ալիւրի տաշտ մը, մէկ կամ երկու սան, և ասոնց նըման ուրիշ քանի մը կահ կարասիք. ասկէ ինչ կը հետևէր. ասով աշխատութիւնը կը պակսէր, կամ ցորենին գինը կը բարձրանար, որովհետև աւելորդ բան մը ոչ ոք ունէր ուսկից ինքզինքը կարենար զրկել. հացը՝ որ է անհրաժեշտ կարևորն՝ հայթհայթելը անկարելի կ'ըլլար և սոսկալի սով կը կրէին:

Տեսէք ընդհակառակն այս տարուան ըլլալիքը. ցորենին գինը բարձրանալուն պէս, պիտի սկսիք զրկել զձեզ շատ մը բաներէ զոր հիմա կը վայելէք. օրինակի համար՝ պիտի թօթափէք այն ամենայն ծախքերը որոնք անհրաժեշտ կարևոր չեն. նուազ չաքար ու խաճֆէ պիտի սպառէք և գինի. քիչ պիտի խմէք. այսու հաց գնելու կարևոր ստակը պիտի ունենաք. անշուշտ նուազ բարեկեցիկ պիտի ըլլաք, սակայն կարևորը պիտի ունենաք:

— Տեսէք թէ ինչ զարմանալի բան է, գոչեց Տիւրուր. ես մարդկանց պիտոյից շատութիւնը չարիք կը սեպէի. շնորհակալ եմ տուած դասիդ համար, Պ. Տիւրուր:

— Մենք ալ նոյնպէս, գոչեցին բազմութիւն մարդկանց, որոնց հացի նուազութեան նկատմամբ ունեցած վախը՝ բժշկին ըրած բացատրութեամբն ըստ բաւականի կը փարատէր:

— Ուրախ եմ, բարեկամքդ իմ, որ ըսածովս աւելի հանգարտութեամբ կը սկսիք մտածել եղածին վրայ: Հաւտացէք ինձի, որչափ աւելի մեր խօսակցութիւններն առաջ տանինք, այնչափ ևս առաւել պիտի զարմանաք այս աշխարհիս իրաց զարմանալի կարգաւորութեանը վրայ: Ուստի ընկերութեան էութիւնը կը կայանայ մարդկանց պի-

տոյքնին լեցընելու համար իրենց ան-
ձանց ծառայութիւններ մատուցանե-
լուն վրայ . և այնպէս կանոնաւորեալ
է ամենայն ինչ որ ամենքնիս ալ մեր
պէտքը լեցընելու համար ուրիշի ճգան-
ցը կարօտ ենք :

— Ի՞նչ , գոչեց վինկենտիոս Տո-
նիէ . միթէ աշխատութեամբս չէ որ
ինծի ամեն պէտք եղածը կը հայթհայ-
թեմ : Կարծեմ թէ իմ ձեռքէս ալ քիչ
մը բան կու գայ :

— Իրաւ է , վինկենտ , որ աշխա-
տութեանդ եկամուտովը կը գնես քեզի
պէտք եղածը . բայց ըսէ ինծի , միթէ
դունես հացդ , զգեստդ ու կօշիկդ գոր-
ծողը . ո՞վ է ցորեն , միս ու գրեզ սնու-
ցանող ընդեղէնները ու տաքցընող
փայտը բերել տուողը , կանեփն ու
բուրդը որոնցմով զգեստներդ կը շի-
նուին : Եթէ այլք չաշխատէին այս ա-
մեն բաները բերել տալու , կը գտնէիր
պատրաստ ամեն բան երկաթդ դարը-
նելով :

— Ձէ , իրաւ է :

— Կը տեսնես ուրեմն որ եթէ դուն
ես որ աշխատութեամբ պիտոյքդ կը
նախատեսես , այլոց աշխատութեամբը
կրնաս այս պիտոյքդ լեցընել : Այսպէս ,
վինկենտ , կարելի է թէ քու դարբնած
երկաթդ հեռաւոր կլիմաներ կ'երթայ
երկրի մը բնակչաց՝ որոնց և ոչ անունը
լսած ես , պէտքը լեցընելու , և որոնց
աշխատութիւնը քեզի չաքար՝ բամբակ
և ուրիշ դիւրութիւններ կը մատակա-
րարէ զորոնք չէիր կրնար հոս յառաջ
բերել :

Մեր պէտքը նաև զմարդիկ և զժո-
ղովուրդս շաղկապող կապ մ'են . ապրե-
լու համար ամենայն երկրի մարդկանց
աշխատութեանը պէտք ունինք . մեր
կերակուրներն համեմող աղը Ովկիա-
նու կամ Միջերկրականի ծովափանց
վրայ ծովէն հանուած է . մեր շաքարը՝
ճակնդեղին ըլլալովն հանդերձ , տակա-
ւին մեծաւ մասամբ Անդիլլեանցմէ կու
գայ . խահֆէն Մարդինիքէէն կամ Պուր-
պոնէն կու գայ . քէյը՝ Չինաստանէն է .
պղպեղն և այլ համեմունք՝ Հնդկաց ու-

կիանոսին մէջ եղած Մուլագեան կղզի-
ներէն . բամբակն ալ՝ որ մենք հիմա
այնչափ շատ կը գործածենք՝ Միացեալ
Նահանգներէն կ'ելլէ : Կը տեսնէք՝ աշ-
խարհիս գրեթէ ամեն երկիրները մեզի
կ'օգնեն :

— Բայց , ըսաւ ան տաեմն վիէոլէն ,
միշտ առարկութիւններ ընելու աշխու-
ժով , միթէ ցաւալի բան մը չէ որ բնու-
թեան պարզեանն անոնց կարօտ ե-
ղողներէն շատ հեռու գտնուին : Այս-
պէս քահֆէն , քէյը , համեմունք՝ որոնք
ցուրտ՝ կամ ինչպէս մեր բարեխառն
կլիմային մէջ շատ օգտակար են , աւե-
լի տաք երկիրներ կը բուսնին ու կ'աճին :
Շատ հիւանդութիւններ կը ծագին Եւ-
րոպայի մէջ մինչդեռ դեղը հազարա-
ւոր փարսախներով հեռու է : Հրա-
մանքդ բժիշկ ըլլալովդ ինծմէ աւելի
աղէկ գիտես , Եւրոպայի ժողովրդոց
տասնին մէկը ջերմէ կը մեռնին , և ա-
նոր առջին առնող քիմիկը Ամերիկայի
ծառէ մը կը հանուի :

— Եւս առաւել պէտք է օրհնել զԱւ-
տուած , Պ . վիէոլէն , որ այսու կապ
մը հաստատեր է ամենայն մարդկանց
մէջ . առանց այս կ'սրևոր և դիւրու-
թեան պէտքերը՝ զոր ոմանք եղծման
կը տանին և ուսկից այլք բոլորովին
զուրկ են , փոփոխակի իրարմէ գտնե-
լու , ժողովուրդը մէկմէկու անծանօթ
և օտար կը մնային : Արդ որչափ որ վե-
րաբերութիւննին յաճախէ՝ այնչափ ա-
ւելի շահաւոր կ'ելլեն . այս բանս օրի-
նակով մը ձեզի կը հաւաստեմ :

Մինչդեռ օդոց անբարեխառնու-
թեամբ ինչպէս այս տարի , շատ տե-
ղեր հունձք կը փճանան՝ պակսած ցո-
րենը շատ հեռու երկիրներէ կրնայ բե-
րուիլ . բայց անանկ հեռաւոր տեղեր
երթալու համար և մեզի պէտք եղած
ամբողջ ցորենը բերելու համար , հա-
զարաւոր մեծամեծ նաւեր կարևոր են .
արդ այս նաւերը քանի մը օրուան մէջ
չեն կազմուիր . նոյն իսկ չեն կրնար
միայն մէկ դիպուածի մը համար շի-
նուիլ , վասն զի ծախքն այնչափ աւելի
կ'ըլլայ ցորենի գինէն՝ որ չիկրնար ըլ-

լուիլ : Ի՞նչ պէտք է ընել ուրեմն . սովորութիւն ունենալ տուրևաութիւն ընելու ամեն ժողովրդոց հետ , կանխաւ գիտնալու համար թէ որո՞նք տալիք աւելի ցորեն ունին , և պէտք եղած ժամանակը կարենալ իսկոյն այս ծառայութեան նուիրել նաեւրը : Ահաւասիկ այս բանս մենք դեռ ինչուան հիմա չգիտցանք ընել , բայց ապահով եղէք որ այս եղածը մէյմ'ալ չհանդիպիր , վասն զի փորձով առած դասերնիս օգտակար կ'ընենք :

Օրհնենք ուրեմն զԱստուած այս պիտոյից համար , որոնք մարդուս համար առիթ են իր էութեան մտաւորական մասը յայտնելու . վասն զի ի՞նչ են ուսումնական ամենայն գիւտք և ճարտարութեան ու արուեստից մեծամեծ աշխատութիւնք՝ որոնց վրայ մտածելը կը չփոթէ զմեզ , եթէ ոչ մարդկային հանճարոյ արդիւնք՝ իր պիտոյքն հայթհայթելու փափաքէն յորդորեալ : Մարդըս կ'ամբաստանէր զԱստուած դարբընէ 'ի վեր , որ անթիւ միջոցներ առջնը պարզած էր նուազ նեղութեամբ իր պէտքը լեցընելու համար . մարդուս համար պատրաստեր էր ջրոյ , հովու , շագիի , ելեկտրութեան , լուսոյ մէջ անբաւ գործիչներ ու վարիչներ , որոնք կրնան իրեն ամենէն հասարակ ու թանձր աշխատութիւններն ալ ինքնին կատարել . 'ի ծառայութիւն մարդուս պարզեւեր էր բնութեան զօրութիւնները և չէր գիտեր զանոնք 'ի կիր առնուլ :

Աստուած ուզեց որ բնութիւնն և մարդկային աշխատութիւնը մեր պէտքը լեցընելու օգնեն . որչափ աւելի մարդուս միտքը կը յառաջադիմէ , այնչափ աւելի մեր պէտքը կարևոր ջանիւք լեցընելու համար մարդկային աշխատութեան համեմատութիւնը կը նուազի . և ընդհակառակն աւելի ևս բնութեան աշխատութիւնը կ'աճի : Մեքենայից օգնութեամբ հետզհետէ շահաւորագոյն կ'ընենք անասնոց և բնութեան ուժն , և իրենց կատարել կուտանք մեր աշխատութեան ծանրագոյն մասերը :

— Ես երբեք այս բանս չեմ տեսներ ըսաւ Ժարլան . երկիր բանիլը բաւակա՛նապէս՝ ինչպէս որ է , դժնեայ կը զըտնեմ :

— Իրաւունք ունիս . Պ . Ժարլան , բայց այս աշխատութիւնը շատ աւելի դժնեայ էր երբեմն , մինչդեռ մարդիկ ամենայն ինչ իրենց բազկօքը պէտք էին ընել . մինչդեռ ոչ սայլ ունէին և ոչ բնաւ մէկը այն հանճարեղ գործիչներէն՝ զորս կը գործածես : Իսկ եթէ տակաւին երկրագործութիւնը խիստ է և դժնդակ , պատճառն ան է որ մարդիկ իրենց մտաց ուժը այն կողմը չեն բեւառած . բայց արդէն իսկ ահաւասիկ քանի մը մեքենայք գտնուած են որոնք ձեր ծանրագոյն աշխատութիւնները կը կատարեն , և ձեր տեղը ցորենը կը ծեծեն , կը քաղեն ու կը հնձեն :

— Տէր Աստուած , ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր վիճակը , գոչեցին ան ատեն դահլըճին մէջ եզող վարձուորները . միայն աս պակաս էր զմեզ անօթի ձգելու համար :

— Մ'ի վախնալք , բարեկամքդ իմ . ահաւասիկ ես կ'ապահովեմ զձեզ՝ որ աշխատութիւննիդ նուազ պիտի ըլլայ , և ոչ օր մը առանց գործոյ պիտի մնաք : Չեմ կրնար հիմա ապացուցանել ձեզի այս բանս , բայց խօսքիս հաւատացէք ու սպասեցէք : Բոլորով սրտիւ համոզուեցէք որ նոյնչափ աշխատութեամբ աւելի հանգատութիւն և դիւրութիւն կըրնանք հայթհայթել մեզի՝ քան ինչ որ երբեմն . վասն զի մարդկային հանճարոյն զարգանալովը՝ բնութեան աշխատութիւնը մեծաւ մասամբ մեր ամեն ըրածին մէջ կը մտնէ : Ամեն օր նոյնչափ պիտի աշխատինք՝ բայց աշխատութիւննիս նուազ դժնեայ պիտի ըլլայ :

Արդ թողէք որ դիտել տամ ձեզի նաև թէ ի՞նչպէս մեր պիտոյքն ընկերութեան հիմն կ'ըլլան : Տեսաք որ այն պէտքերը չենք կրնար յազեցնել բայց եթէ աշխատութեամբ այլոց . քիչ մը ետքը պիտի տեսնէք նաև որ ամենայն ինչ աշխատութեան կը վերածուի այս

աշխարհիս վրայ : Երբ կը գնենք կամ կը ծախենք՝ միշտ մէկու մը գործած կամ յառաջ բերած բանն է , որ և իցէ աշխատութեան մը բերքն է : Երբոր կ'ուզենք ծախել կամ գործել , պէտք է որ մեր ծախածին ու գործածին պէտք ունեցող անձինք գտնենք : Եթէ աշխատելու պէտք ունինք՝ պէտք է մէկը գտնել որ պէտք ունենայ մեր աշխատութեանը : Հետեւաբար՝ որչափ աւելի մարդիկ պէտք ունին՝ որով աւելի ևս կրնան գնել ու աշխատեցնել , այնչափ աւելի ալ կրնանք մեր աշխատութեան արդիւնքը իրենց մատակարարել : Որչափ աւելի ճարտարարուեստ ըլլան , մենք ալ մեր կողմանէ այնչափ աւելի դիւրութիւն կ'ունենանք մեր պիտոյիցը կարևոր եղածն ընդունելու համար : Շահաւոր է ուրեմն մեզի համար մեր նմանեացն հանճարամիտ և աշխատասէր ըլլալը , և նաև շատ պէտք՝ և զանոնք ալ յագեցնելու շատ միջոց ունենալին :

Ասկից կը հետևի որ՝ իբրև անհատք՝ կ'ախորժինք ու կը փափաքինք կարելի եղածին չափ չորս կողմերնիս հարուստ անձինք ունենալ , և իբրև ազգ՝ կ'ախորժինք ու կը փափաքինք որ մեզի դրացի մեծաճոխ ազգեր ըլլան : Օրինակի համար՝ ամեն տարի անհամեմատ աւելի բան կը ծախենք Անգղիոյ և Միացեալ Նահանգաց , որոնք հարուստ ազգեր են , քան թէ Տաճկաստանի , Սպանիոյ կամ Ռուսաստանի , որոնք համեմատութեամբ աղքատ ազգեր են :

Մեծ սխալմունք է ուրեմն գէշ աչքով նայիլ մերձաւորաց՝ անհատից կամ ժողովրդոց հարստութեանը վրայ . վա՛նք զի որոնց համար աւելի ևս կրնանք աշխատիլ , կամ որոնց աւելի կրնանք ծախել . միթէ աղքատաց՝ որոնք քիչ պէտք ունին և շատ քիչ միջոց իրենց պէտք եղածը լեցընելու , եթէ մեծատանց՝ որ շատ պէտք ունին և կրնան ալ զանոնք հաճեցնել :

— Մեծատանց համար , ըսաւ իսկոյն Ռնորիոս . հիմա կը տեսնեմ թէ ինչպէս խաբուեր էի կարծելով թէ հա-

րուստներուն ընչեղութիւնը աղքատաց մնասակար է : Ոչինչ նուազ ճշմարիտ է թէ աղքատաց համար շատ նեղութիւն է . իրենց օրապահիկը ճարել :

— Ամենաստոյգ է , Ռնորիոս , բայց ընկերութիւնն իրենց կարօտութիւնը դիւրաւ ևս կը լեցընէ . եթէ կրնար մարդ առանց աշխատութեան ապրիլ՝ բնակիլ և զգեստաւորիլ , չէր ուզեր՝ ինչպէս այսօրուան օրս , կամովին նեղութիւն յանձն առնուլ պէտքը հոգալու համար . ուրեմն բնութեան դիմադրող արդեւքներէն ընկճուած է :

— Այն արգելքները դէմ հանողն ընկերութիւնն է , վրայ բերաւ Լէոնարտոս : Բնութիւնն առատօրէն կը պարգևէ մարդու կարևոր եղածը , մինչդեռ ընկերութիւնը ամենայն ինչ ոմանց տալով՝ զայլս անհնարաւորութեան մէջ կը ձգէ իրենց կենաց ապրուստին համար պէտք եղածը հոգալու :

— Կը ցաւիմ՝ վրադ , Լէոնարտոս . սաստիկ վրիպանաց մէջ ես , և ինծի դիւրին է ապացուցանել աս բանս՝ եթէ կը ներես որ հակաճառութեան կարգն առաջ տանիմ :

— Ամենայն սիրով :

— Արդ քաջ է . որովհետեւ ընկերութիւնն իբրև պատճառ նեղութեան կը համարիս՝ որով որ կ'ապրին շատ մարդիկ , տեսնենք թէ մարդիկ առանձին արդեօք աւելի պիտի չնեղուէին՝ քան որչափ որ կը նեղուին ընկերական վիճակի մէջ , և թէ այս ընկերութեան՝ որուն համար կը զանգատիս՝ յետին տընանկը անհամեմատ աւելի բարեկեցիկ չէ՞ քան եթէ ընկերութեան ծոցէն դուրս ապրելու ըլլար :

— Բայց , Պ . Տիւրբէ , ոչ թէ առհասարակ ընկերութիւնը կը մեղադրեմ . միտքս չհասկըցար : Իբրև պատճառ մեր թշուառութեանը մարդկանց արդի ընկերութիւնն է որ կ'ամբաստանեմ :

— Դիտեմ , դիտեմ , Լէոնարտոս , և միտքդ շատ աղէկ հասկըցայ . բայց եթէ քու ամբաստանած ընկերութիւնդ արհեստական գործ մը չէ , եթէ ինքն-

իշխան օրինաց վրայ հաստատուած ըլլալու տեղ՝ որոնք ըստ կամս կրնան փոխուիլ, մարդուս բնական և բարոյական էութեանը մէջ ունի իւր հիմունքը, ամբաստանութիւններդ իրապէս ընկերութիւնը յինքեան կը վիրաւորեն: Տեսնենք ուրեմն թէ այս ընկերութիւնը մարդուս բնական վիճակն է. և նախ բաւական է ձեզի յիշեցընել թէ մարդ գերագոյն ընկերական էակ մ'է, վասն զի ունի կարողութիւններ՝ զորոնք 'ի գործ ածելու առիթ չկայ, և պիտոյք՝ որոնք չեն կրնար յագեցուիլ՝ բայց եթէ իր նմանեացն ընկերութեանը մէջ: —

Այս խօսքիս վրայ վիէտէն ընդհատեց զՏիւրքէ և կ'ուզէր առարկութիւն մ'ընել. վիէտէն՝ ինչպէս նաև Մոքոր ու Բասսըմար և այլք ոմանք, անցեալ դարուն հին գաղափարացը վրայ կեցող յետաձնաց միտքերէն մէկն էր. ուրիշներուն նկատմամբ ունեցած առաւելութիւնը կ'ուզէր ցուցնել առարկութիւններ ընելով՝ որոնք ուսմանց յառաջագիմութեամբը դատապարտեալք են: Քանի մը մասամբ կը մօտենար՝ ուրիշ շատ նկատմամբ հեռանալով, Անդրէասի, Լէոնարտոսի, Վինկենտիոս Տոռնիէի, Միքայէլ Դէրրիէնի և քանի մը ուրիշ երիտասարդաց, որոնք անցեալ դարուն լուրջ ջատագովութիւններն երբեք կարդացած չէին, և հետամուտ էին այս դարուս մէջ կենդանացած քանի մը ընկերական վարդապետութեանց: Վիէտէն այսպէս խօսիլ սկսաւ:

— Բայց սակայն ընկերութիւնը միշտ եղած չէ. մարդկային գիւտ ըլլալն յայտնի է. վասն զի եթէ աստուածային կարգադրութիւն մ'ըլլար՝ ամենուրեք միօրինակ կ'ըլլար, մինչդեռ ամեն կերպ հաստատուած ընկերութիւններ կը տեսնենք:

— Ներէ ինծի, Պ. Վիէտէն, դիտել տալ որ ըսածիդ մէջ, ինչպէս նաև Լէոնարտոսի ըսածին մէջ, բառից հաւասար սխալ կայ: Նախ և առաջ՝ ձևոց և կերպից զանազանութիւնը զոր կ'ըսես՝ բան մը չեն ածեր. երկրորդական մա-

սեր են՝ որոնք ընկերութեան էական իսկութեանը զեան չեն հասցընոր:

Ինչ է ընկերութիւն մը. աւելի կամ նուազ տարածեալ երկրի մը վրայ մէկ տեղ հաւաքեալ և ապրող անհատից միութիւն մը, որոնք հասարակութիւն չահուց ունին մէջերնին և փոխ ընդ փոխ իրարու ծառայութիւններ կը մատուցանեն: Արդ ամենուրեք ուր որ մարդս գացած է, ուր որ կարգաւորեալ ընկերութիւններու հանդիպած է՝ զանոնք մի և նոյն հիմանց վրայ հաստատեալ գտեր է, որ է փոփոխակի իրարու օգնելու և ծառայելու պիտոյից վրայ: Ամենուրեք ոմանք երկիր կը բանին, մինչդեռ այլք ամենազգի ճարտարութեանց և արուեստից վրայ կ'աշխատին. ոմանք կը ծախեն, ոմանք կը զընեն. կան և այլք՝ որոնց արուեստն է տեղւոյ մը բերքն երթալ բերել այլոց մատակարարելու համար: Ամենուրեք օրէնք կան մարդուս աշխատութեան պտուղն ապահովելու համար:

— Այո՛. բայց այս օրէնքը կը տարբերին ըստ տեղեաց:

— Ինչպէս որ մարդիկ ալ իրարմէ կը տարբերին, Պ. Վիէտէն. կան մեծեր՝ պզտիկներ, զօրաւորներ՝ տկարներ, բարիներ՝ չարեր, անխելքներ՝ խելացիներ, գործունեաներ ու ծոյլեր. և սակայն՝ ի խորս գիտելով մարդը միշտ նոյն է, մի և նոյն կերպով կազմաւորեալ, նոյն կարողութիւններն ունեցող՝ միայն այլեայլ աստիճանօք: Նոյնպէս ամենայն ընկերութեանց մէջ մի և նոյն հիմնական տարբերք կը գտնես՝ այնպիսի տարբերութիւններով որոնք ընկերութեան ընդհանուր բնաւորութեանը փոփոխութիւն չեն բերեր, որչափ որ մարդկանց իրարու մէջ ունեցած տարբերութիւնները չեն այլափոխեր մարդկութեան ընդհանուր բարքը: Բայց մեր խնդրոյն դառնանք:

Եթէ մարդս աշխարհիս ամեն կողմը կը միանայ ու ընկերութիւն կը կազմէ, ըսել է թէ բնութեանը դրդմամբ յայն կը մղուի. սրտին մէջ սիրելու, իւր նմանները գտնելու, ծառայելու և ծառայու-

թիւն խնդրելու տրամադրութիւն մը կայ . մէկ խօսքով՝ սիրալիր և բարեյօժար հակամիտութիւններ՝ որոնք միայն ընկերութեամբ կը յաղենան : Ուրիշ կողմանէ , անհատից վրայ կը դիտենք մտաւորական կարողութեանց և բնական զօրութեանց տարբերութիւններ՝ իսկապէս օգտակար ընկերութեանց կացութեանը համար , որոնք իրենց կիրառութիւնը միայն յայնմ կը գտնեն :

Այսպէս ոմանք մասնաւոր դնդերական ոյժ մ'ունին և կրնան ամենայն բիրտ աշխատութիւններն ալ կատարել . այլք՝ դժնդակ աշխատութեանց անկարողք՝ կը յաջողին ան բաներու մէջ որ փափկութիւն և ճաշակ կը պահանջեն . ոմանք ալ՝ մտաւորական տաղանդ ունենալով՝ չեն կրնար մարմնական աշխատութեանց տալ զիրենք , այլ ուսմանց և արուեստից հետամուտ կ'ըլլան . զիւտեր կը գտնեն՝ որոնցմէ կախեալ է քաղաքականութեան յառաջադիմութիւնը . գաղափարեալ խոր հուրդներ կը յղանան՝ զորս այլք կը գործադրեն : Ամենայն ինչ ընկերութեան իւր կիրառութիւնն ունի , և անկէ դուրս միայն նիւթական զօրութիւն կրնայ բանեցուիլ . վասն զի ամենայն անհատ պէտք է որ անձամբ գործէ ամենայն ինչ , և անհրաժեշտ պիտոյքը լեցընելու չափին մէջ գոհ ըլլայ :

Ընկերութեան հիմն է նաև գերդաստանը որուն փոքրիկ նկարատիպն է , յորում ամենայն դը ընդհանուր բարեաց հետամուտ է իր մասնական զբաղանացը պարապելով : Գերդաստանն է ոչ միայն արենակից՝ այլ և համակարիք ու իրարու պէտք ունեցող անհատից միութիւնը : Մարդկային բնութեան մէկ պէտքն է որ այր և կին յարատե կապով կը միանան . հաւասարապէս իրենց որդւոցն համար ալ պէտք մ'է հետերնին ապրիլը՝ որպէս զի պաշտպանութիւննին վայելեն : Գերդաստանը նաև ընկերութիւն մը կը ձևացընէ՝ ուր ամենայն ազնուագոյն զգացմունք իրենց յագուրդը կը գտնեն և որ կ'օգնէ քան զայլ ամենայն ընկե-

րական հաստատութիւն՝ յերջանկութիւն մարդկային ազգի :

Ամուսնութիւնն որ զօդ է ընտանեաց , այսու ընկերութեան առաջին կապը կ'ըլլայ . ամուսնութեամբ մարդս անբանէն կը տարբերի . և արդարեւ իսկ , կենդանեաց մէջ որոնց ձագերն որ իրենց ծնողացը պէտք չունին՝ անտևող միութիւն մ'է եղածը . և անոնց ալ մէջ , որ խեղճ վիճակի մէջ ծնանելով պէտք կ'ունենան իրենց հօրն ու մօրը խնամոցը , աւելի տևողական միութիւն մը կայ , այլ տակաւին առժամանակեայ է և իրենց ձագուցը պիտոյիցն հետ կը դադրի : Իսկ մարդկանց մէջ միութիւնը յարատե է , և որպէս զի այնպէս ըլլայ՝ Աստուած ուզեց որ մարդուս տըղայութիւնը փափուկ և երկայնժամանակեայ ըլլայ . այսու նաև ամուսնութեան մշտնջենաւորութիւնն ալ բնականապէս իրեն պատճառն ունի :

— Սակայն լսած եմ ոմանցմէ , ըսաւ Ռնորիոս , որ կ'ուզեն ամուսնութիւնն առժամանակեայ տեսակ մը դաշինք ընել . այլ այս մտածութիւնը կը զայրացնէ զիս : Կ'ուզե՞ն որ անբանից նմանինք , որոնք կը միաւորին բաժնուելու և մէյմ'ալ զիրար չճանչնալու համար : Օ՛ն անդր . այս մտածութիւնը զիս կ'ամրջցնէ :

— Շէն կենաս , Ռնորիոս . այս զայրացմունքդ զգացմանցդ պատիւ կ'ընէ . սակայն հանդարտէ . քանի մը անպզամ մարդիկներ այսպիսի հրէշային գաղափար մը կրցան ունենալ , որ սակայն և ոչ վայրենեաց մէջ եղած է . բայց առհասարակ ամենուն զգուանքն իսկոյն քամահելի ըրաւ զայն :

— Շատ լաւ , Պ . Տիւբրէ . անշուշտ այն անձինքն երբեք ընտանիք ունեցած չէին :

— Իրաւունք ունիս , Ռնորիոս . վասն զի ոչ պէտքն է միայն կապ ընտանեաց , այլ մեր սրտին մէջ եղող զօրաւոր ու ազդու զգացմունքն է , այն՝ որուն համար է գրեթէ աշխարհիս վրայ գործեալ ամենայն ինչ՝ որ է ըսել որդւոց սէրը : Այս զգացումն ամենայն հակառակ ար-

գեղից խզիչ է և դէմ դնող. զմարդ կա-
րող կ'ընէ ծանր ծանր աշխատութեանց
համբերելու, դժուարին զրկումներ կրե-
լու և խիստ աշխատութիւններ յանձն
առնելու. առանց այսմ՝ աշխարհիս վը-
րայ եղածը կիսովին իսկ չէր ըլլար.
մարդս իրեն համար երբեք չըրածն՝ որ
դուցն համար կ'ընէ: Այո՛, պարոնայք.
ըսածիս զարմանալի օրինակ մ'ունիք
հոս. գիտէք որ մեր աւանին բարի օ-
րինակը Ոնորիոս՝ ընտանեաց ճշմարիտ
դիւցազն է:

— Ո՛հ, Պ. Տիւբրէ, գոչեց Ոնորիոս,
չափազանց է տուած պատիւդ. արժա-
նի չեմ այնչափ գովեստից. ըրածս
պարտքս է միայն, բայց հաւատա որ
կողակցիս և որդւոցս մէջ վայելած եր-
ջանկութեամբս հատուցմունքս լիովին
գտած եմ:

— Կը հաւատամ, Ոնորիոս, վասն
զի եթէ գութն ու գորովը ամենայն
զգացմանց սաստկագոյնն է՝ նոյնպէս
նաև քաղցրագոյն վայելից է պատճառ:
Մարդս իր ընտանեաց պէտքն հոգալու
համար, տղաքը կրթելու և սնուցանե-
լու համար, անոնց ապրուստն ապա-
հովցնելու համար՝ անտրտունջ ամեն
տեսակ նեղութիւն յանձն կ'առնու:
Մինչդեռ ուրիշ մարդկանցմէ իր շահը կը
փնտրուէ՝ ընտանեաց մէջ իրեններուն
երջանկութիւնը կ'ուզէ. բարեխնամու-
թիւնն ու գուրգուրանքն՝ իբր ապագայ
երջանկութեան ճառագայթ մը կը փայ-
լին տնական վառարանին մէջ:

ՌԱՒԷ

Կը շարունակուի:

Ճշմարիտ մխիթարութիւն.

Ոչ երբեք ինչ և իցէ գեղ ու գարման բժշկած
է սրտի հիւանդութիւնները, տխուր ու վհատե-
ցուցիչ թախծութիւնները, ինչպէս՝ գիտնալ
պարտքերնուս անթերի կատարումը:

Եստ անգամ անկարող կը գտնեմք զմեզ մտա-
ծելու ու զգալու. զբարիս ուրեմն գործենք ու
առնենք:

ԻՄ ՎԱՆՔՍ

Դրաքեանի մը անտիպ յիշատակա-
գիրք:

(Տես Հտ. ԻԶ, Էրես 369)

ԺԱ

Բոլոր օրը թափառական քալեցի,
բայց միշտ գեղին մօտերը: Կարծես թէ
գղեկին տեսութիւնը չէի կրնար աչքէս
կորսնցնել, որ նոյն օրը ինծի համար
այնչափ տխրական տեսարանի մը վկայ
եղեր էր: Զանազան անգամ ծառի մը
բնոյն կռթռած, կամ փոսի մը եզերքը
նստած, յափշտակեալ կերպով մը կե-
ցայ դիտեցի շերտերն ու աշտարակը որ
շրջապատող սոճիներէն ու կաղնիներէն
վեր կը բարձրանային: Տաքցած երևա-
կայութիւնս այն իմ հին բնակարա-
նիս սրահներուն և սենեակներուն մէջ
կը պտրտէր, և մերթ կը տեսնէի պզտի
կարողինան, որ մօրս բազկացը մէջ ին-
ծի հետ մանկաբար կը խաղար. և մերթ
կը տեսնէի նորապսակ հարսը որ ծա-
ռայից և հպատակաց մեծարանքը կ'ըն-
դունէր: Վերջը Պաւտի չարագուշակ
կերպարանքը սպառնալից և զգուելի
կերպով մը այս ուրախ և զուարթ պատ-
կերին հետ կը խառնուէր. տեսարանն
յանկարծ իր երևոյթը կը փոխէր, և
մէկէն այն մխիթարիչ յափշտակման՝
սարսափման և զարհուրանաց ազդում
մը կը յաջորդէր:

Այն ատեն ատելութեան և միան-
գամայն սրտի յուզման ջերմանքով ար-
ցունքներ արտևանունքէս կ'իջնէին, բո-
վանդակ իմ կենացս բեռը կը զգայի.
և շատ անգամ անմիջական անձնասպա-
նութեամբ մը զիս այս վշտալից տեսա-
րանէն բոլորովին վերցնելու յուսա-
հատ խորհուրդը մտացս մէջ փայլա-
կեց: Բայց մինչդեռ այս Աստուծոյ թո-
ղուած հոգի մը զոհ ընող վերջին խոր-
հուրդը պատրուական հանդարտու-
թեամբ և ախորժով կը տածէի, կար-